

RAPPORT

Över förundersökning av medeltida
boplatslager Raä 127, Kyrkobordet 5:47,
Backen, Umeå sn och kn, Västerbotten.

VÄSTERBOTTENS MUSEUM

Lillian Rathje

Augusti 1987

INLEDNING

Förundersökningarna föranleddes av en planerad kyrkogårdsutvidgning, samt anläggande av materialgård m m, vilket skulle beröra ett område med boplatslager från 1500-talsstaden och den senare kyrkstadsbebyggelsen.

Det undersökta området omfattar, förutom ett 30-tal provgropar, (spadgropar) 10 m² grävd yta. Uppdragsgivare och kostnadsansvarig var Umeå kyrkoförvaltning. Ansvarig för undersökningen har varit Västerbottens museum.

Det område som varit aktuellt för undersökning ligger sydöst om Backens kyrka, strax öster om en tidigare kyrkogårdsutvidgning. Området har avgränsats till den åker som ligger strax öster om kyrkogården. Området begränsas i söder av ett sumpigt blandskogsområde, som varit anlagd park, den s k "hamnen". I öster begränsas området av en bäckravin och i norr av ytterligare en åker. Undersökningsområdet ligger mellan 10-13 m ö h.

Raä 127 beskrivs i fornlämningsregistret enligt följande:

"Kulturlager från 1500-talsstaden"

"Ungefärlig inprickning över plats för Umeå stads första plats, där kulturlager från 1500-1600-talsstaden kan påträffas".

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR UNDERSÖKNINGEN

Målsättning

Undersökningens målsättning var att:

1. Finna intakta kulturlager, med bevarade konstruktioner som kan föranleda fortsatta undersökningar
2. Finna daterbara föremål
3. Bestämma avgränsningen av Raä 127

Över hela den aktuella åkern föreligger ytfynd av tegel, glas m m, även åkern strax norr om denna innehåller samma typ av ytfynd i ca 10-15 m norrut. Då den senare åkern ej berörs av exploatering, företogs ingen närmare undersökning i densamma. Inte heller i de åkrar som ligger öst och sydöst om undersökningsområdet, men inom fornlämningsområdet, företogs någon undersökning.

I det område öster om kyrkans ekonomibyggnad, där den nya kyrkogården planeras, togs ett 15-tal provgropar, men då det i dessa varken framkom fynd eller spår av kulturlager upptogs inom detta område inga provrutor.

Tidigare undersökningar

Vid en tidigare förundersökning inom området, utförd av Västerbottens museum 1973, framkom strax väster om det nu undersökta området, "tegelskrot" och andra lösa lämningar efter verksamhet i området. Inga bevis för fasta fornlämningar framkom, men fynden manade till försiktighet vid framtida planering i området.

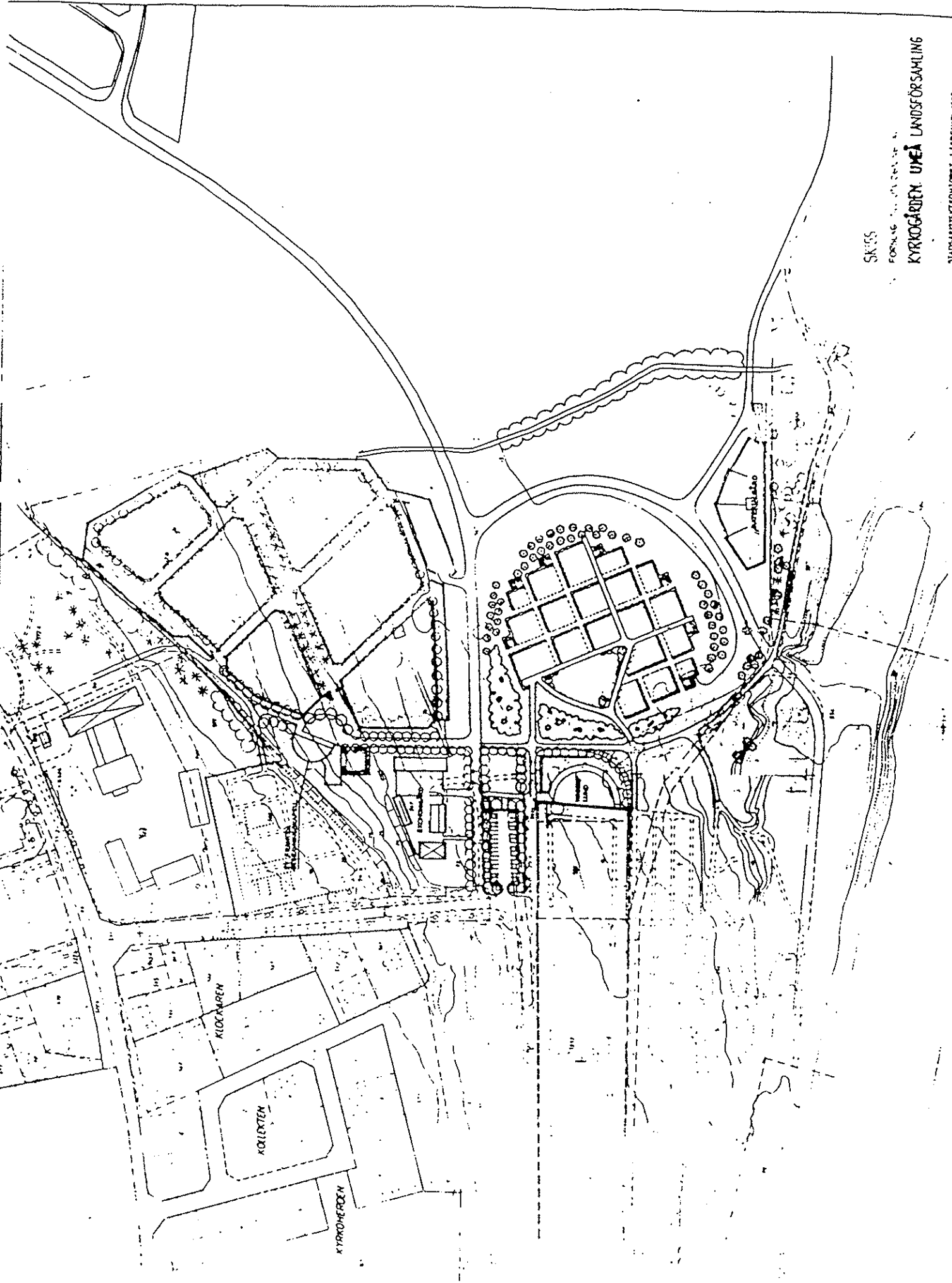
Någon övervakning vid markschaktning kom ej till stånd, men vid en efterbesiktning av de inom kyrkogårdsområdet kvarliggande schaktmassorna, under sommaren 1975, kunde spridda kulturlämningar av både organiskt och oorganiskt material konstateras. Materialet utgjordes bl a av trä, näver, ben, lergods, stengods, kritpipsfragment, slagg, tegel, degelfragment och något järn. En del material kom att tillföras museets samlingar. Anders Huggert sammanfattar sina resultat av efterbesiktningen på följande sätt: "Uppenbarligen har det inom det nu utschaktade området på någon eller några platser existerat för organiskt material gynnsamma bevarandeförhållanden. Tyvärr var det vid efterbesiktning ej möjligt att avgöra var sådana platser varit belägna. Emellertid finns det all anledning att räkna med att ytterligare sådana platser kan påträffas inom hittills ej exploaterat område. Detta måste tillmätas betydelse i samband med framtida antikvarisk prövning av ärenden som rör områden nedströms Backens kyrka."

REDOVISNING AV UNDERSÖKNINGEN

Inom hela det anvisade undersökningsområdet, samt ett 15-tal meter upp på åkern strax norr om detta, kunde fynd som tyder på en äldre bebyggelse iakttagas i ploggångarna. En markant anhopning förelåg dock inom undersökningsområdets sydvästra del, där ytfynden var rikare och bestod av relativt stora tegelstenar. Denna skillnad kvarstod än mer markant efter upptagandet av provrutorna.

Fynden återfanns i ploglagret i samtliga rutor utom i ruta 2/10 där fynd även låg under plogdjupet.

För att pröva utsträckningen av Raä 127 upptogs även ett antal provgropar inom det område öster om kyrkans ekonomibyggnad som planerats omfattas av den nya kyrkogårdsanläggningen. Inom detta område kunde dock inget iakttagas som skulle tyda på fornlämning.

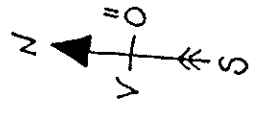
SKISS

FÖRSLAG TILL UTVECKLING

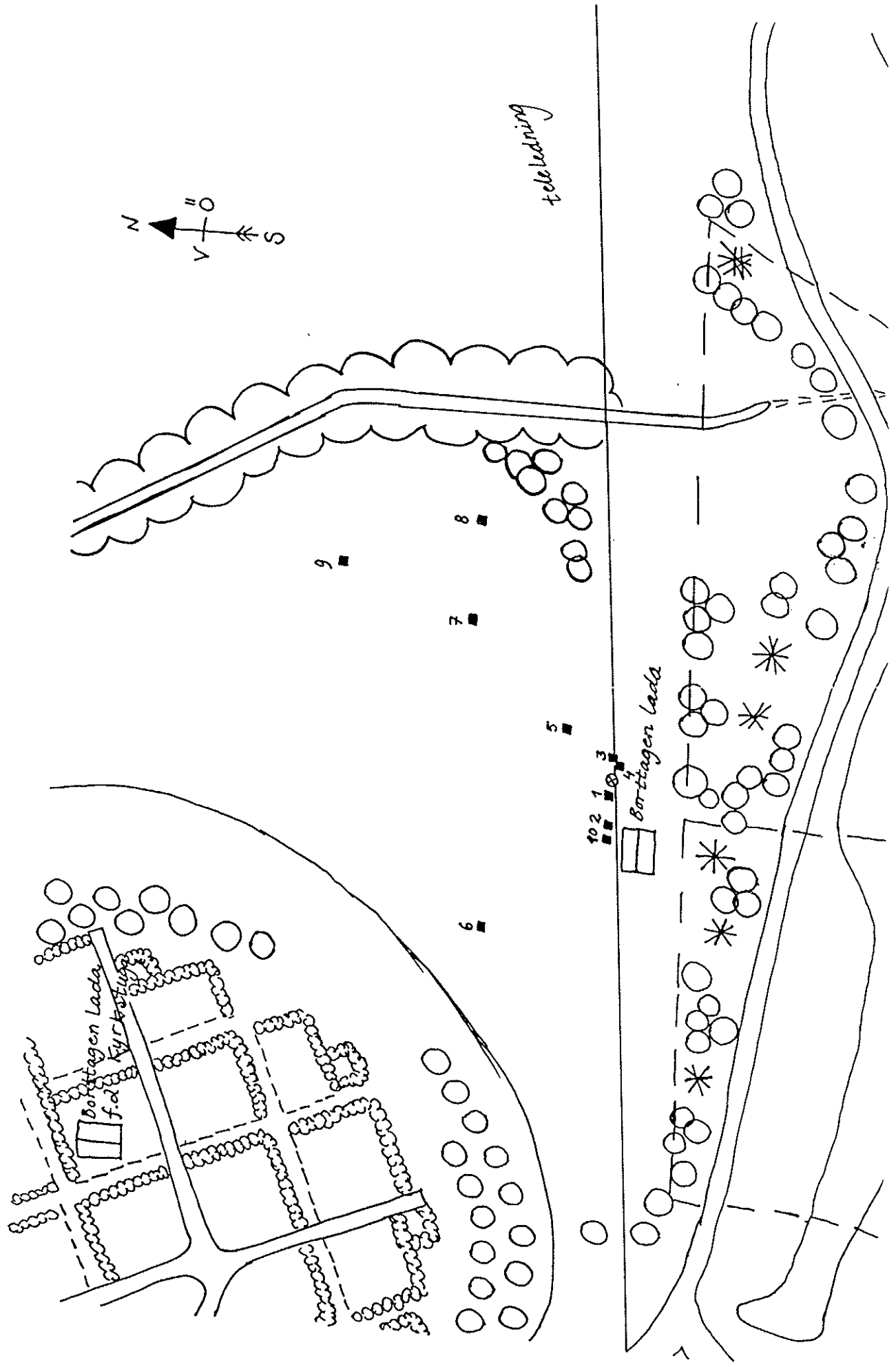
KYRKGÅRDEN UMEÅ LANDSFÖRSAMLING

STADSARHITEKTEN OLOF JERECHEM 1947

teleledning

BACKENS KYRKA SAMT HAMNOMRÅDET

RAÄ 127, Umeå sn.

Kartor från 1714, 1839-40, 1972

samt schaktplan för 1987 års för-

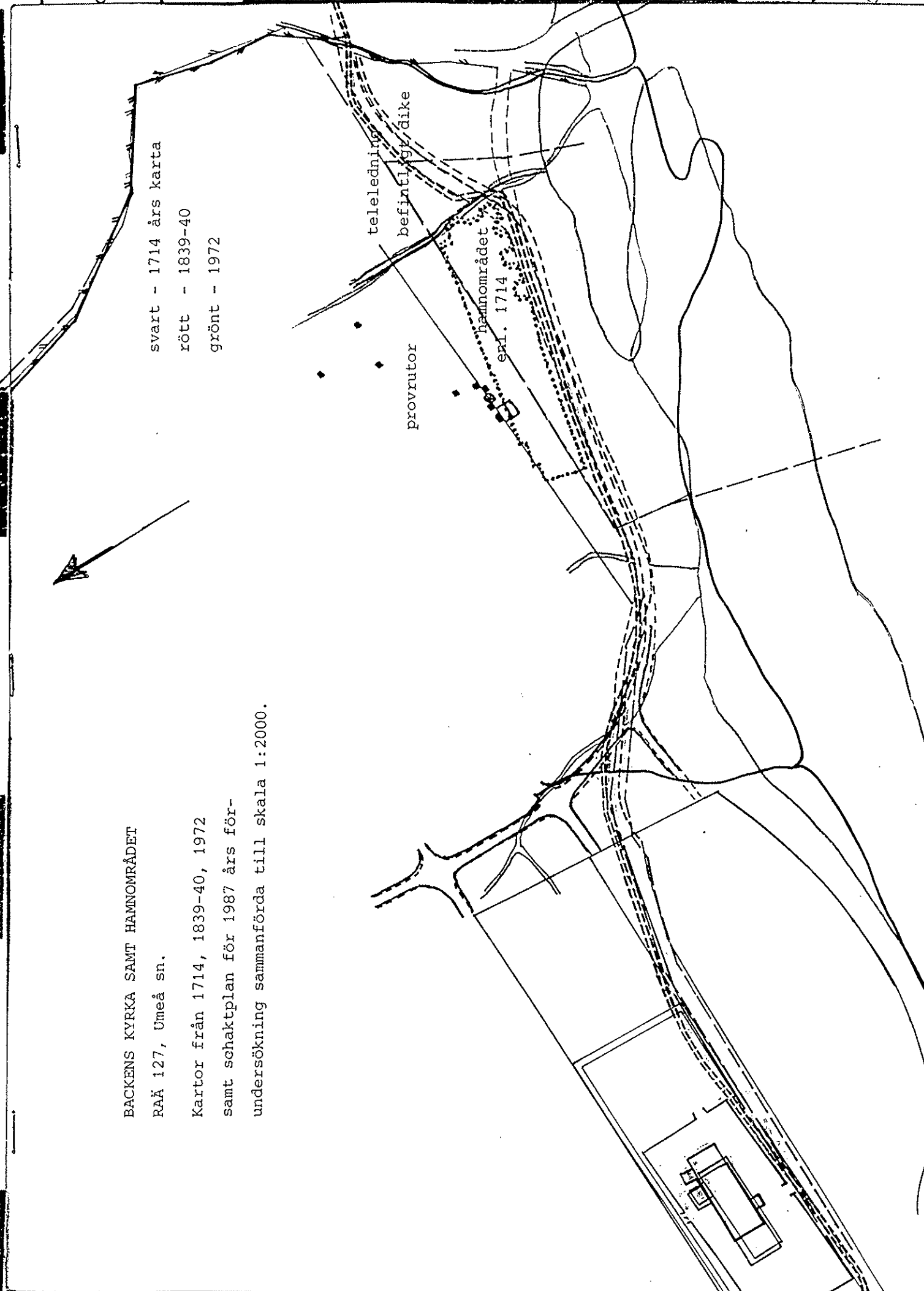
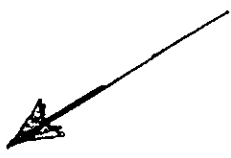
undersökning sammanförda till skala 1:2000.

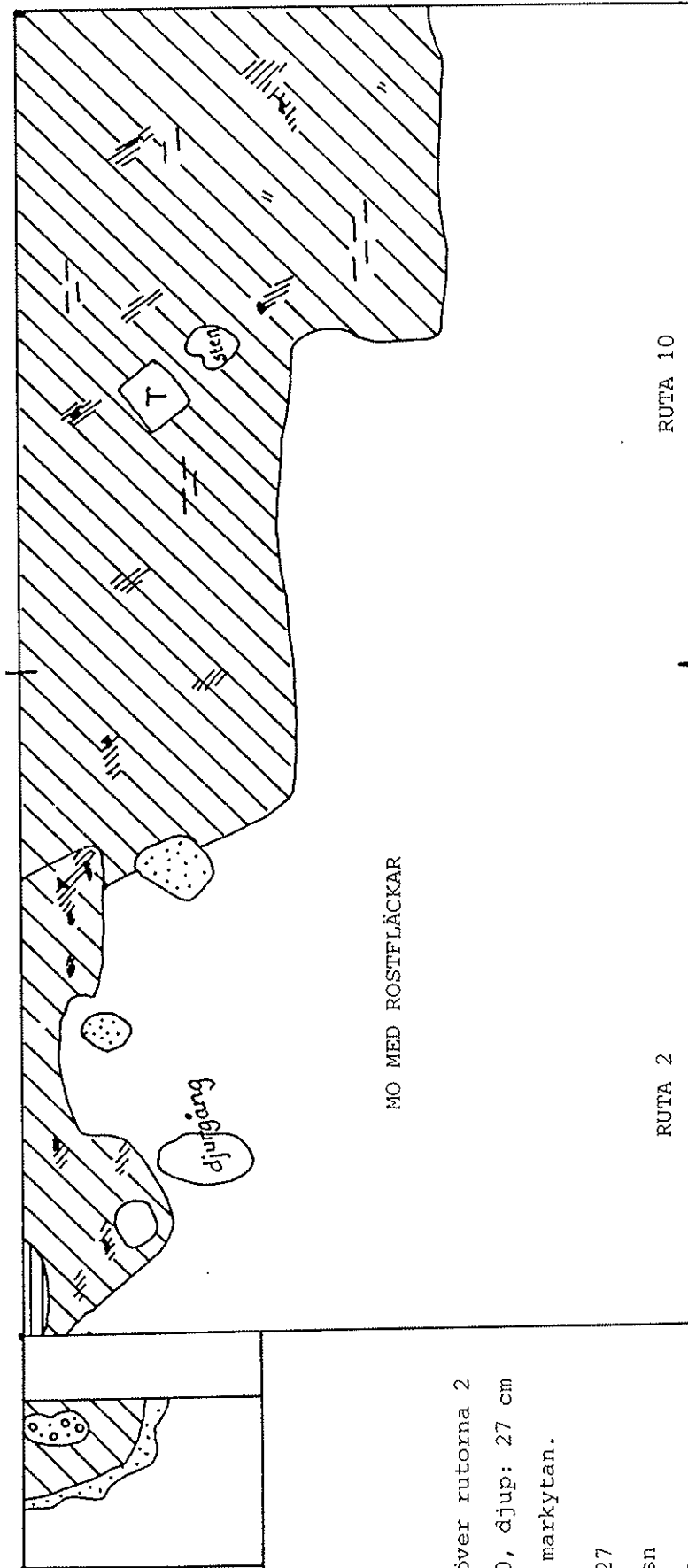
svart - 1714 års karta
rött - 1839-40
grönt - 1972

teleledning
befintligt dike

provvrutor

hamnområdet
enl. 1714

X 100
Y 188X 100
Y 189X 100
Y 190

Plan över rutorna 2
och 10, djup: 27 cm
under markytan.

RAÄ 127

Umeå sn

AC-län

Upptecknad av Lillian Rathje, juli 1987

X 101
Y 188

RUTA 10

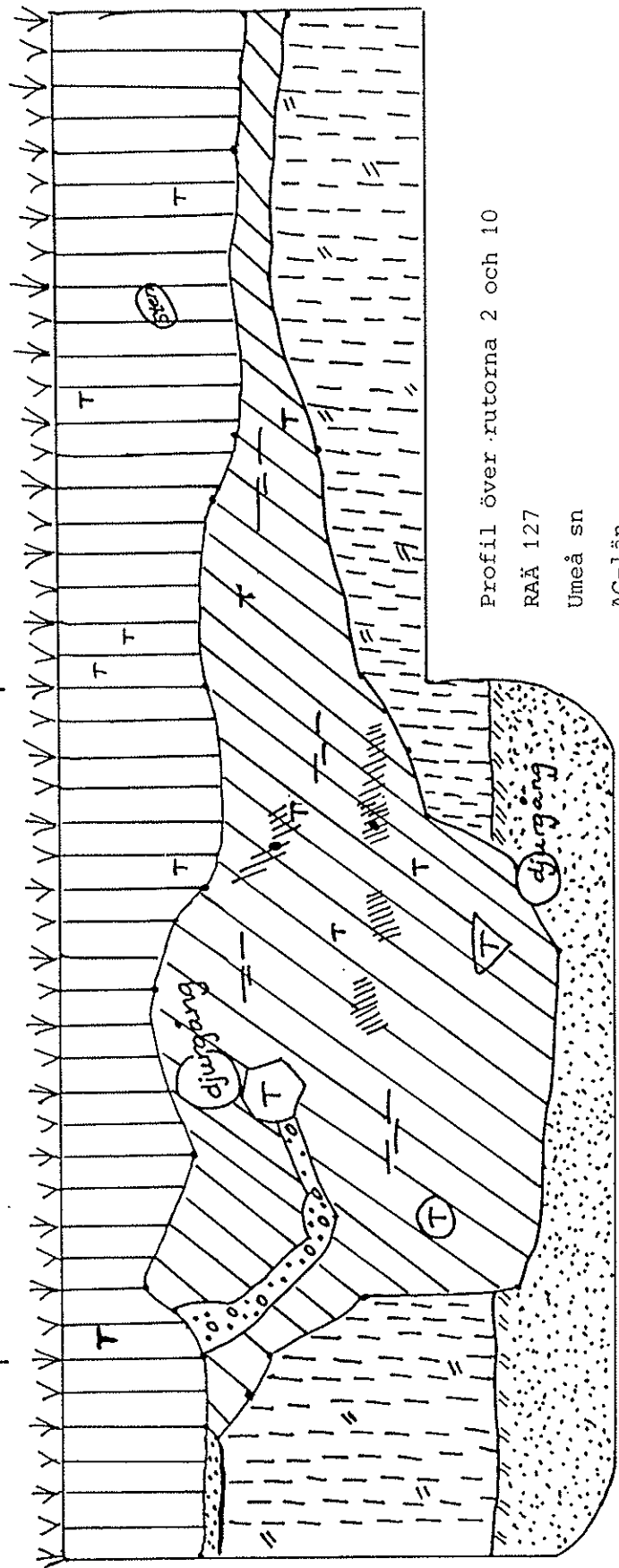
RUTA 2

	rustjord
	gråbrun lera
	tegel
	bleke
	sot med
kolfläckar
	brunfärg-
ning
	humöst blan-
dat lager
- ploglager
	mo
	grus
	sand

X 100
Y 188

X 100
Y 189

X 100
Y 190

Profil över rutorna 2 och 10

RAÄ 127

Umeå sn

AC-län

Upprättad av Lilian Rathje

juli 1987

BESKRIVNING AV PROVRUTORNA

Provruta 1

13-22 cm ploglager, därunder steril mo

Provruta 2/10

Se plan- och profilritning

Under ploggången, 13-29 cm djup, kom i södra delen av ruta 2 en brunfärgning med sot- och kolfläckar samt spår efter ett blekjordslager. Färgningen utökades mot väster varför ytterligare en ruta öppnades åt detta håll, ruta 10. Färgningen fortsatte i ruta 10 och täckte den södra halvan av rutan.

Färgningen var i ruta 2 ner till en halv meter djup och hade formen av en 0,7 m bred nedgrävning med raka väggar, mot väst något igenrasad. I ruta 10 där färgningen hade större utbredning ytmässigt var djupet endast en dm i genomsnitt. Se plan- och profilritning.

Färgningen innehöll fynd av tegel, en järnhake, en trolig bälteshake av järn, kritpipsfragment samt bitar av bränd lera. Teglet i rutan var dessutom av annan karaktär än i övriga rutor.

Magringen var grövre och bränningen föreföll vara sämre.

Provruta 3/4

12-25 cm ploglager, därunder ett dike, troligen grävt av televerket. Som djupast nedgrävt 46 cm. En ansamling av tegel och skörbränd sten i sydvästra hörnet av provruta 3 uppfattades från början som del av någon konstruktion, dessvärre framkom vid djupare nedgrävning, televerksporslin under

densamma. Kvarstår dock att här fanns en markant ansamling av fynd. Telestolpen strax väster om provrutan är för den enda stolpen som har stadgats med gamla tegelstenar.

Provruta 5

11-20 cm ploglager, därunder steril mo

Provruta 6

8-16 cm ploglager, därunder rostig sandblandad mo

Provruta 7

19-35 cm ploglager, därunder steril mo

Provruta 8

22-30 cm ploglager, därunder steril mo

Provruta 9

20-35 cm ploglager, delvis omrört med inslag av steril mo och sand. Därunder ett tunt lager av kol och sot, med en markerad anhopning i norra profilen, åtföljt av ett upp till 27 cm djupt lager av kraftigt rostig steril sandblandad mo, därunder steril sand. Tolkningen är oviss. Det kan röra sig om en sentida lada som brunnit, över vilken man sedan påfört matjord. Rutan är upptagen på en markant kulle i åkern. Inga fynd tyder på en äldre konstruktion. Alla fynd framkom i ploglagret.

FYNDLISTA RAÄ 127

Provruta 1

100 g bränd lera, mest tegel
 1 järnfragment
 1 fragment glaserat stengods
 3 benfragment
 1 kritpipsfragment
 1 mynningsdel till kritpipa ?
 1 bit bronsslagg

Provruta 2

795 g mindre bitar, samt 1610 g större bitar bränd
 lera, 1 bit slagg, ev ugnsvägg eller liknande
 1 kraftigt böjd järnspik
 1 liten järnhake
 1 järnfragment
 1 bit brunsvartglaserad lergods
 5 benfragment
 7 bitar lerslagg
 2 bitar grönt fönsterglas
 1 välvd skärva grönt fönsterglas, troligen från Strömbäck
 1 bit ljusgrönt glas, mynningskant
 Under ploglagret:
 1 bälteshake?, järn
 2 kritpipsfragment

Provruta 3-4

1200 g mindre bitar, samt 4750 g större bitar bränd
 lera, mest tegel
 14 järnspikar
 2 järnfragment, troligen spikar
 1 järnfragment, 60 mm långt, 10 mm i diameter, holkmödel
 1 stor kopparmärla, recent
 7 benfragment

1 kritpipsfragment
 1 mynningsbit grovt lergods, rest av jordfärgade glasyrer
 1 fragment gulglaserad keramik
 1 bit porslin, vitt med ljusblått mönster, ev kakel
 2 bitar grönt fönsterglas
 1 bit brunt glas, troligen mynningen på en pilsnerflaska från 1900-talets början
 2 bitar läder
 1 bryne

Provruta 5

330 g mindre bitar bränd lera, mest tegel
 3 järnspikar
 1 bit grönt fönsterglas

Provruta 6

40 g små bitar bränd lera, troligen tegel
 1 bit vitglaserad porslin

Provruta 7-8

småbitar av tegel förekom, men inget togs tillvara

Provruta 9

1 bit vitt fönsterglas
 1 bit tjockt, mörkgrönt glas, eventuellt från Strömbäck

Provruta 10

390 g mindre bitar, samt 800 g större bitar bränd lera, mest tegel. Ovanligt grov magring och dålig bränning, tycks vara av annan karaktär än övrigt tegel
 1 benfragment
 1 bit vitt fönsterglas
 1 bit keramik
 2 bitar sintrad lera
 Under ploglagret:
 235 g mindre bitar bränd lera, samma grova modell som i ploglagret
 1 järnhake

Provgrop A

3 järnspikar, en med bevarade trärester

Lösfynd

15 meter väst om ledningsstolpen:

1 bit grönt glas, mynningsbit med pålagd tråd,
Strömbäcksglas

1 bit ljust stengods

32 meter väst om ledningsstolpen:

1 kritpipsskaft

FOTOLISTA

Diabilder

22 395 Undersökningsområdet fr NV
 22 396 Olle Mattson vid provruta 9
 22 397 Vid ledningsstolpen - tegel och skörbränd sten
 22 398 Profil. Provruta 4 från N
 22 399 Profil. Provruta 9 från V
 22 400 Provruta 10 från Öst
 22 401 Provruta 10 från väst
 22 402 Profil. Provruta 2 från NO
 22 403 Profil. Provruta 2/10 från N
 22 404 " "
 22 405 " "

Svart/vit film

Film nr A 1244:

1 Undersökningsområdet från S
 2 " " V
 3 " " NV
 4 Provruta 2 från Ö
 5 Provruta 2 från V
 6 Profil. Provruta 2 från NO. Tegel under plog-
 djupet
 7 Profil. Provruta 2 från NV
 8 Provruta 2 från NV
 9 Provruta 10 från V
 10 Profil. Provruta 9 från S

SAMMANFATTNING

Undersökningsområdets sydvästra del var det klart fyndrikaste. Det tycks troligt att här återfinns delar av en äldre bebyggelse. Inga fynd av klart daterbar karaktär framkom. Kritpipsfragmenten och de gröna fönsterglasen pekar dock hän mot äldre bebyggelse. Strömbäcksglasen kan som äldst vara från mitten av 1700-talet. Bland teglet kunde tre helt olika kvaliteter iakttagas, den grövsta, sämst slagna hade en markant övervikt just i sydvästra delen av undersökningsområdet.

Endast i provruta 2/10 kunde ett äldre kulturlager påvisas under ploglagret, i övrigt tycks plogen tagit bort alla eventuella lämningar. Områdets enda inslag av blekjord återfanns även inom dessa rutor.

Tolkning och diskussion

Området "hamnen", plats både för den äldsta staden och den senare kyrkstadsbebyggelsen, har mellan 1686 års karta och 1714 års karta minskat med sex alternativt fyra skäländ (beroende på beräkningssätt). Vid en jämförelse mellan 1714 års karta och skifteskartan från 1839-40 har området ytterligare förminskats. Förutsatt att häradsvägens sträckning, som antagits, varit densamma, skulle detta innebära att ett område för den äldre bebyggelsen även skulle finnas inom sydvästra delen av undersökningsområdet.

Första försöket att anlägga stad i Umeå, gjordes mellan åren 1588-1594 i det område vid Backens kyrka som kallas "hamnen". Området återfinns såväl på 1686 års karta som på 1714 års karta. Ingen bebyggelse tycks ha funnits inom området innan den äldsta

stadsbebyggelsen, utan denna verkar vara förlagd till prästbordets åkrar och ängar. Den första kyrkstugan omtalas i ett tingsprotokoll från 1614, då en stöld ur Erich Falesons i Kåddis "bod wid kiörckiebordet" omtalas. Kyrkstadsbebyggelsen tycks direkt ha efterträtt den korta stadsbebyggelsen.

Enligt Bergling (s. 203 ff) skulle den äldsta bebyggelsen inom det aktuella området, ha rymts inom det område som betecknas som "hamnen". Frågan blir då snarast att bedöma mer exakt var detta hamnområde har legat. Allmänt vedertaget har varit att det område som än idag är lättidentifierat, strax söder om undersökningsområdet täcker in detta område. En jämförelse mellan 1600-talskartan, med häradsvägen som antas ha samma sträckning, skulle tyda på att hamnområdet sträckt sig en bit in över den undersökta åkern. De rika tegelförekomsterna i sydvästra änden av åkern skulle kunna peka i den riktningen.

ARBETSBESKRIVNING

Undersökningen som ägde rum den 20-31 juli, i sammanlagt 8 dagar utfördes av undertecknad. Under den andra veckan fick jag hjälp av en arkeologipraktikant, Olle Mattson, som var anställd och avlönad av kyrkogårdsförvaltningen. De ursprungligen till 5 dagar kalkylerade fältarbetet utökades genom telefonkontakt med länsantikvarien och kyrkoförvaltningen till 8 dagar.

Sammanlagt upptogs ett 30-tal provgropar, för att få en antydan om var kulturlagret skulle kunna vara intakt. Med härledning av dessa lades sedan rutor om 1m^2 ut för en närmare undersökning. Området var svårundersökt, då sädesåkern stod hög och man fick söka sig fram mellan raderna, att använda metalldetektor var omöjligt. Den hårt packade myllan gjorde det även omöjligt att använda jordsond. För att få någorlunda bättre betingelser slogs ett ca 200 m^2 stort område med lie.

Vid undersökningen av provrutorna togs torven och en bit av ploggången bort med hjälp av spade, sedan användes skårslev.

Kordinatsystem lades ut med andra ledningsstolpen öster om häradsvägen som utgångspunkt, ledningsstolpen (⊗ på planritningen) har givits koordinaten x100 y200

Rutorna har följande koordinatnr

Provruta 1	x100 y198
2	x100 y190
3	x100 y204
4	utvidgning av 3 mot sydväst
5	x109 y209
6	x122 y170
7	x129 y229
8	x129 y248
9	x154 y238
10	x100 y189
Provgrop A	x104 y209

LITTERATUR

- Bergling, R. 1964. Kyrkstaden i Övre Norrland
- Huggert, A. 1975. Rapport över efterbesiktning av undersökningsområde vid Backens eller Umeå landsförsamlings kyrka. Vm dnr 100/83
- Jonasson, B-Å.1973. Rapport över förundersökning kring Backens eller Umeå landsförsamlings kyrka. Vm-rapport

KARTOR

- 1714 års karta, P. Häggström (LSA Z/31 76)
- 1839 års karta, Umeå prestebord, Laga skifte.

Länsmuseums förvaltning
Västerbottens län
Länsantikvarie K Eriksson
090-107397

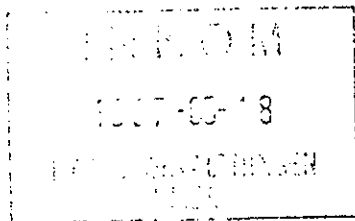
BESLUT

1987-05-11

11.391-1170-87

Rek + mb

Kyrkoförvaltningen
Skolgatan 75
902 46 UMEÅ

Tillstånd att utföra förundersökning av medeltida boplatslager,
raå 127, stadsåga 547, Backen, Umeå
(1 bilaga)

Västerbottens museum har i en skrivelse till länsstyrelsen an-
mält att kyrkoförvaltningen inför den planerade utbyggnaden av
Backens kyrkogård kontaktat museet för en arkeologisk förunder-
sökning. Utbyggnaden berör ett område där man kan förvänta sig
lämningar efter Umeå sockens medeltida centrum. Förundersök-
ningen ger länsstyrelsen underlag att bedöma om tillstånd kan
lämnas och eventuell omfattning av fortsatt undersökning.

Efter samråd under hand med Er har länsstyrelsen tagit upp ärendet
som en ansökan enligt fornminneslagen. Västerbottens museum har
presenterat en kostnads kalkyl för förundersökningen på 9 500 kr.
Ni har under hand förklarat Er beredd att stå för denna kostnad.

Länsstyrelsen beslutar enligt 6 § fornminneslagen (SFS 1976:442)
att en förundersökning får utföras på fornlämning nr 127, Umeå
socken, för att bestämma fornlämningens omfattning och för att få
underlag för planering av eventuell vidare undersökning.

Hur detta beslut överklagas till regeringen, se bilaga.

Kostnadsfrågan kan prövas av fastighetsdomstolen.

Percy Gustafsson

Karin Eriksson

Bilaga

Hur man överklagar

Kopia till

riksantikvarieämbetet, rek + mb
Västerbottens museum, rek + mb
byggnadsnämnden
länsantikvarien
handlingarna

Postadress	Gatuadress	Telefon	Postnr
901 46 UMEÅ	Skolgatan 75 B	Växel 090-10 70 00	3 51 54-0
		Direkt 090-10 7	